

Nácvik jazykových prostředků a řečových dovedností se zaměřením na mluvčí se slovanskou mateřštinou

EVA HOVORKOVÁ

Mezi cizinci žijícími v Česku je zastoupeno mnoho Ukrajinců a Rusů. Pokud zde chtějí získat trvalý pobyt a zaměstnání adekvátní jejich kvalifikaci a integrovat se do společnosti, musejí dobře ovládnout jazyk a většinou také složit zkoušku z češtiny. Protože chtějí v naší zemi zůstat, mají velkou motivaci k učení se jazyka, která je v porovnání s ostatními národy nesrovnatelně větší.

Základní kurz, tj. první kurz, který mohou cizinci navštěvovat bez absolvování vstupního testu, navštěvují lidé různých národností (převažují Ukrajinci a Rusové), různého vzdělání (od dělnických profesí až po vysokoškolské), různého věku (12–74 let), ale také různých jazykových schopností. Všechny tyto aspekty je třeba brát při výuce v úvahu, aby se byli schopni zapojit všichni studenti. Mluvčí s mateřským jazykem slovanským (ukrajinštinou, ruštinou, srbštinou) mají oproti ostatním studentům výhody i nevýhody. Výhodou je podobná lexikologie a gramatika vyplývající z příbuznosti slovanských jazyků. I přes značnou lexikální podobnost je však třeba některé výrazy přeložit do ruštiny, aby nedošlo k nedorozumění. V případě, že je učitel schopen mluvit rusky nebo některé jevy vysvětlit rusky, vyvolává to u studentů velmi kladnou odezvu.

V gramatice žáci většinou nemají závažnější potíže v koncovkách skloňování nebo v pochopení vidu. Potíže působí přízvuk, který je v ruštině pohyblivý, a žáci často nejsou schopni rozeznat dlouhou hlásku od přízvučné. Typickými chybami ruských a ukrajinských mluvčích je nesprávné užívání zvrátného *si* a *se* u sloves (*umýt se, objednat si*) nebo používání zájmena *co* ve vedlejší větě místo spojky *že*, např.: *Mluvíím, co se budu učít česky až*

do konce života. (Myslím, že se budu učit česky až do konce života.) Ruští a ukrajinští mluvčí si také často pletou užití sloves *mluvit* a *říct*.

Jistou nevýhodou je odlišné písmo (kyrilice), nelze však říci, že by latinka byla zásadní překážkou, protože ji žáci znají např. z angličtiny. Vzhledem k odlišnému uspořádání české a ruské klávesnice by bylo zajímavé zjistit, jak se s psaním češtiny na počítači vypořádají Rusové nebo Ukrajinci. V rukou psaných českých textech Rusů nebo Ukrajinců je zřetelný vliv odlišně utvářeného počátečního školního písma, což však nebrání čitelnosti. Chyby se samozřejmě vyskytují v pravopise.

Český pravopis dělá problémy jak dětem, tak i dospělým a záleží mj. na věku, na osobnosti člověka a na tom, zda je člověk vizuální nebo akustický typ (Hovorková 2016). Do dětských kurzů češtiny často přicházely děti, které mluvily normálně česky, ale měly ve škole problémy při běžné výuce (pravopis, větný rozbor apod.). Z tohoto důvodu byl – pro tyto případy – zřízen doučovací kroužek, protože běžné lekce češtiny pro cizince pořádané v Centru tento účel neplní a jsou primárně zaměřeny na mluvenou komunikaci.

Jak řešit problémy výslovnosti a přízvuku? Na kurzech nechávám jednotlivá obtížná slova opakovat sborem. Pokud je výraz velmi problematický, nechám ho studenty vyslovit každého zvlášť. Špatný přízvuk může vést k nedorozumění. Na procvičení přízvuku a výslovnosti je doporučován poslech CD (součást učebnice), poslech rozhlasu a televize. Podle zkušeností studentů právě televize nejvíce pomáhá při rozvoji poslechu s porozuměním.

Ruští a ukrajinští mluvčí většinou nemají zábrany při komunikaci. Pokud mají v Česku práci, jsou nuceni komunikovat s Čechy. Kontakt s rodilým mluvčím je nezastupitelný, a pokud k němu nedochází, člověk stagnuje a dostává se do izolace, což nastává např. u matek na mateřské. Pokud dotyční pracují mezi rodilými mluvčími, jejich jazykové schopnosti se rychle rozvíjejí a žáci získávají slova, která souvisejí s povoláním (*elektrické pojistky*), nejsou spisovná, nebo dokonce jsou na hranici společenského upotřebení (stavět *baráky*, jít na *melouch*, *cajk*, *sakra*).

Úroveň nabytých dovedností bývá u dospělých různá. Někomu stačí, že se domluví, a o další zlepšení již neusiluje, někdo chce ovládnout nejen mluvený, ale i psaný jazyk, a to někdy dokonce i v případě, že to nutně nepotřebuje. Zde hraje velkou roli integrační motivace, tj. snaha začlenit se do společnosti jako její plnoprávný člen (Průcha 2010).

V odborné literatuře se uvádí jako věková hranice k dosažení úplného bilingvismu 12 let (Abdeliah – Bauer 2012, Grosjean 1982). U dětí starších

12 let většinou zůstává ruský přízvuk, který časem slábne, ale nikdy úplně nezmizí. Slovní zásoba dětí je velmi bohatá. Děti rozumějí prakticky jakékoli běžné konverzaci, ale nerozumějí např. českým idiomům (*vyváznout se zdravou kůží*) nebo specifickým výrazům ze školních předmětů (*vztlaková síla, osídlení Slovanů, citovat zdroj* apod.)

Děti s odlišnou mateřštinou mají na základní škole k dispozici asistentku, na střední škole už na asistentku nárok nemají a jsou odkázány samy na sebe, případně na pomoc lektora z Centra na podporu integrace cizinců. Podle typu a frekvence dotazů, se kterými se děti obracejí na lektora, lze soudit, že asistentky často neumějí na dotazy odpovědět a také časová kapacita je nedostačující. Často dochází k nepochopení, neboť učitelé nemluví rusky. Anglicky mluví ruské a ukrajinské děti velmi málo nebo vůbec a vysvětlení v češtině ne vždy stačí. V kurzu češtiny je na vysvětlení specifických problémů čas jen výjimečně. Vždy záleží na povaze studentů, jak se s takovou situací vyrovnají. Pro zajímavost uvádím některé případové studie, které ilustrují různé typy návštěvníků kurzů.

Olesja, narozena 1988: Je nejúspěšnější ze všech studentů, kteří v průběhu dvou let navštěvovali kurz, absolvovala doktorandské studium (Matematicko-fyzikální fakulta) v Novosibirsku, v Česku má přítele a chce zde zůstat. Během dvou měsíců se naučila dobře česky, zpočátku komunikovala anglicky na velmi dobré úrovni, získala pracovní pozici v prestižní firmě.

Miroslav, narozen 1945: Do kurzu chodí kvůli sociálním kontaktům, obtížně se mu daří sledovat výuku a odpovídat na otázky, ale česky rozumí lépe, než když přišel (listopad 2018). Je důležité ho začlenit do výuky, nikdy na něho nezapomínat a dávat mu jednoduché dotazy, na které je schopen reagovat.

Ostap, narozen 2004: Již na Ukrajině navštěvoval lekce češtiny vedené Ukrajincem, v Centru navštěvoval kurzy pro pokročilé studenty (leden–červen 2019). Naučil se dobře česky, bez obtíží rozuměl a mluvil česky na běžné úrovni, ale s ruským přízvukem. Ve škole mu dělalo problém porozumět některým výrazům z fyziky (*duha*), dějepisu (*mučírna*), zeměpisu (*slepá mapa*) nebo z běžného života (*almara, jelení lůj, škemrat, pavlač*).

Kvůli počáteční úrovni češtiny byl zařazen do 6. třídy, brzy se však v češtině zlepšil a byl zařazen do 7. třídy. Bylo pro něho obtížné se socializovat ve škole, ale na kurzech se aktivně zapojoval a komunikoval s ostatními, lekci nikdy nevynechal. V srpnu 2019 se odstěhoval s rodiči do Vídně, kde navštěvuje sobotní ukrajinskou školu a mezinárodní školu.

Pro přesnější představu uvádím složení studentů, kteří navštěvují kurzy. Po každém kurzu zaznamenávám: 1) datum; 2) ze které země studenti

pocházejí a 3) počet – kolik studentů z jaké země. Následující data byla vybrána z kurzu, který končil v červnu 2019, konkrétní datum jsem vybrala tak, aby byla skupina v rámci možností pestrá:

13. 3. 2019 – 9 studentů z Ukrajiny, 1 z USA, 2 z Mongolska, 1 z Moldávie, 1 z Kazachstánu;
27. 5. 2019 – 8 studentů z Ukrajiny, 1 z Kuby, 1 z Austrálie, 1 z Kazachstánu;
17. 6. 2019 – 6 studentů z Ukrajiny, 1 z USA, 1 z Kuby.

Pro srovnání uvádím ještě účast z kurzů o více než půl roku dříve:

3. 10. 2018 – 5 studentů z Ukrajiny, 2 z Nepálu, 2 z USA, 1 z Číny, 1 z Vietnamu, 1 z Moldávie, 2 z Mongolska.

Na uvedených příkladech je zřetelné, že přestože složení účastníků kurzu je proměnlivé, ukrajinští mluvčí představují určitou stálici.

Při studiu češtiny pro cizince hraje velkou roli nejen praktická potřeba naučit se jazyk, ale také velká snaha co nejdříve se zařadit do společnosti, která je typická pro integrační motivaci (Plháková 2003). Také pro českou stranu jsou zajímavé postřehy studentů a to, jak nás i naši zemi vidí a jaké zvláštnosti pozorují. Na toto téma vzniklo několik krátkých pojednání. Za všechna uvádím název jednoho z nich: *Češy vokem cizince* (XY ze Súdánu, říjen 2019).

LITERATURA

- ABDELIAH – Bauer, Barbara
2012 *Zweispachig aufwachsen*. Mnichov: C. H. Beck Verlag
- GROSJEAN, Francois
1982 *Life with Two Languages*. Cambridge: Harvard University Press
- HOVORKOVÁ, Eva
2016 *Efektivní využití potenciálu bilingvního prostředí*. Jihočeská univerzita, disertační práce
- PLHÁKOVÁ, Alena
2003 *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia
- PRŮCHA, Jan
2010 *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada